

ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ЩОДО ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТОРІВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ. В УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЯХ

Ключові слова: *іноземний капітал, промисловість, економічна політика.*

Keywords: *Foreign capital, Industry, economic policy.*

У другій половині ХІХ ст. економічні трансформації в українських губерніях відбувалися з активним залученням іноземних капіталовкладень, які насамперед спрямовувались до важкої промисловості. Сукупно така політика Російської імперії мала неоднозначні наслідки для майбутнього розвитку Наддніпрянської України. Нині в умовах російсько-української війни, яка стала деструктивною для значної кількості промислових центрів України, та обрання європейського шляху розвитку необхідним є врахування тенденцій минулого, враховуючи особливості залучення до відбудови промисловості іноземних інвесторів.

У сучасному історіографічному просторі тема діяльності іноземних компаній на українських теренах у другій половині ХІХ ст. представлена дослідженнями О. Слісаренка, В. Лазебник, Т. Лазанської та іншими. За мету цієї розвідки визначено з'ясування особливостей політики російського уряду щодо залучення іноземного капіталу в контексті України.

Неефективність політики зі збереження кріпосництва та принципів зміцнення економіки шляхом здійснення військової експансії, слабкий розвиток промисловості та залізничних сполучень доволі чітко продемонструвала поразка у Кримській війні 1853–1856 рр., що призвело до необхідності проведення реформ для подолання військової та економічної відсталості і поновлення статусу «великої держави» на міжнародній арені.

Проведення реформ 60–70-х рр. ХІХ ст. відкривало шлях до форсованої розбудови промисловості та насадження швидкими темпами ринкових відносин [5, с. 8–9]. Українські терени стали об'єктом, на який було спрямовано урядову політику, щоб із максимальною ефективністю використати вигідне географічне розташування, сприятливі кліматичні умови для розвитку аграрного сектору та промисловості, відносну близькість до провідних країн Західної Європи та виходи до головних сухопутних і морських шляхів сполучення, широкий трудовий потенціал.

Оскільки в Російській імперії гостро відчувалася нестача капіталу через слабкий розвиток внутрішнього ринку, одним із джерел фінансування розвитку промисловості ставало залучення капіталу з-за кордону [4, с. 104]. Дефіцит місцевого капіталу та робочої сили покривався наданням державних субсидій, пільговим оподаткуванням різних соціально-економічних груп, включно з іноземними та місцевими підприємцями. Такі заходи справили позитивний вплив, але тимчасовий, тому станом на другу половину ХІХ ст. ситуація кардинально змінюється, різко послаблюється державне капіталовкладення, зростає податковий тиск тощо [2, с. 76].

Важливу роль відіграв особистісний фактор – перебування на тій чи іншій посаді людини, яка здійснювала економічні перетворення. Тому спостерігаємо зміни обраних курсів і характер реформ: від м'яко поміркованого М. Бунге до протекціоністського за М. Вишнеградського та С. Вітте [5, с. 9–10].

Важливе місце в урядовій політиці відводилося питанням митної політики. Так, у 50–70-х рр. ХІХ ст. відбулося зниження ставки імпортного мита, втім у 80–90-х рр., навпаки, ввізний тариф було збільшено, також було введено суттєві обмеження на закупівлю іноземного металу, що негативно позначилося на машинобудівних заводах, які виробляли продукцію на привізній сировині. Такою зміною було досягнуто ввезення іноземними підприємцями сировини до імперії замість готової металопродукції. Із 1897 р., вводилися митні правила, що фактично забороняли ввезення іноземного вугілля насамперед щоб витіснити з власних ринків дешеве англійське вугілля задля заохочення розробки місцевих родовищ. Тому така політика унормовувала високі ввізні мита, знижуючи прибутковість імпорту, але водночас зміцнювала становище вітчизняних підприємств шляхом надання субсидій і державних замовлень, що сприяло притоку іноземного капіталу [2, с. 78]. Однак разом зі зростанням кількості підприємств і темпів виробництва простежуємо збільшення цін на внутрішньому ринку на товари іноземного та внутрішнього виробництва [5, с. 17–18].

Особливу роль в імперській економічній політиці відігравала побудова мережі залізниць. З огляду на її стратегічне значення у розбудову вкладалися значні кошти. Фінансування залізничного будівництва на початковому етапі здійснювалося коштом концесій. Тобто на іноземних грошових ринках розміщували облігаційні позики приватних товариств, що забезпечувалися урядом задля залучення капіталу з зовнішніх джерел. Для держави такий підхід був вкрай не вигідним, проте єдиною можливістю в умовах бюджетного дефіциту [1, с. 617–618]. Протягом 1866–1880 рр. було видано 53 концесії на приватні залізниці протяжністю 15 тис. верст, із яких було збудовано лише 4,8 тис. верст. У їх спорудженні взяли участь 43 акціонерні товариства з основним капіталом 1 250 млн руб., на додачу частка капіталовкладень з боку держави становила 1,4 млрд руб. [5, с. 27–28]. Однак відбувалося активне спекулювання державними коштами, їх використання не за призначенням і вплив капіталу за кордон. Тому наприкінці 1870-х рр. концесійний підхід було скасовано. У 1880–1897 рр. було введено в експлуатацію основну вугільно-рудозовну магістраль (Катерининську залізницю), яка дала змогу експортувати донецьке вугілля через південні порти [5, с. 28–29]. Спостерігався приплив іноземних інвестицій у залізничну, вугільну та металургійну промисловість. Разом із побудовою широкої мережі підприємств, окрім виробничої спеціалізації краю, спостерігалася концентрація іноземного капіталу в руках французьких, бельгійських, англійських, німецьких власників [3, с. 93]. Така особливість пояснюється тим, що металургійна промисловість стала місцем зацікавлення великих іноземних капіталовкладень. Протягом 1872–1900 рр. іноземними інвесторами було сформовано 20 великих акціонерних кам'яновугільних товариств [1, с. 628, 642].

Відзначити варто роль грошової реформи 1895 р. С. Вітте. Впровадження золотого монометалізму та стабілізація курсу рубля сприяли покращанню інвестиційного клімату, зменшували інфляційні процеси, зробивши капіталовкладен-

ня, зокрема й для іноземців, більш безпечними та надійними, що прискорювало темпи промислового зростання [6, с. 148].

Отже, урядова політика царської Росії другої половини XIX – початку XX ст. спрямовувалась на стимулювання розвитку індустрії, передусім важкої, шляхом іноземних капіталовкладень. Це було пов'язано зі слабким внутрішнім ринком, нестачею власних капіталів, низькою активністю вітчизняних підприємців, психологічною неготовністю їх до підприємницької діяльності. Тому імперська влада займалася розробкою механізмів, які б сприяли максимальному залученню іноземних капіталовкладень для розбудови важкої промисловості. І хоча головну ціль у вигляді введення іноземного капіталу було досягнуто, такий стан справ суттєво вплинув на становище місцевих підприємців, відбулася втрата їхніх позицій, розбалансування внутрішнього ринку. Зростав колоніальний визиск зі сторони Російської імперії щодо українських теренів, які мали суттєвий природний і людський ресурс для повноцінного індустріального поступу.

Джерела та література

1. Балабушевич Т. А., Баран В. К. Економічна історія України: історико-економічне дослідження / ред. В. А. Смолій. Київ: Ніка-Центр, 2011. Т. 1. 696 с.
2. Боднарчук Т. Вплив російської економічної політики на розвиток господарства та підприємництва України в період ринково-індустріальних перетворень. *Український соціум*. 2015. № 3(54). С. 74–85.
3. Куліков В. О. Підприємства й суспільство в заводських і шахтарських поселеннях Донбасу та Придніпров'я в 1870–1917 рр.: монографія. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2019. 388 с.
4. Куліков В. О. Російська імперська індустріалізація та дискусія про її рушійні сили в історіографії. *Вісник ХНУ. Серія «Історія»*. 2017. № 53. С. 102–111.
5. Лазанська Т. І. Історія підприємництва в Україні (на матеріалах торгово-промислової статистики XIX ст.) / ред. В. Г. Сарбей. Київ: Ін-т історії України, 1999. 282 с.
6. Молчанов В. Вплив грошової реформи С. Ю. Вітте (1895–1898 рр.) на життєвий рівень населення підросійської України. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2011. № 19. С. 129–150.

Кісельов Єгор

Донецький національний університет імені Василя Стуса

КІНОІНДУСТРІЯ США У ПЕРІОД ВЕЛИКОЇ ДЕПРЕСІЇ

Ключові слова: кіно, США, Велика депресія.

Keywords: cinema, USA, Great Depression.

Економічна криза XX ст. у США, відома як Велика депресія (1929–1939 рр.), зачепила кожного американця, незалежно від його соціального статусу, торкнулась усіх сфер життя американського суспільства, зокрема культурного складника. Велика депресія стала предметом багатьох наукових досліджень, однак автори надають перевагу економічним та політичним сторонам кризового часу, тоді як культурні й соціальні аспекти залишаються досі недостатньо висвітленими. За умови безробіття та великої бідності населення під час Великої депресії кіно